

ПОРАДИ ВЧИТЕЛЯ–ЛОГОПЕДА

«Пальчики тренуємо – мовлення формуємо»

Що робити, якщо Ваша дитина не розмовляє?

Затримка мовленнєвого розвитку (ЗМР) є найпоширенішою затримкою навчання. Вона зустрічається у кожної п'ятої дитини. Проте, якщо вчасно виявити проблему та відразу розпочати корекцію, то більшість дітей наздоганяє своїх однолітків до початку шкільного навчання. Сьогодні я розповім про те, що потрібно знати про розвиток мовлення, які етапи психічного та мовленнєвого розвитку проходить дитина у перші роки життя, на що звертати увагу, аби не прогавити затримку у мовленні й у загальному розвитку та як допомогти своїй дитині розговоритись.

Що таке мовленнєвий розвиток

Нормальний розвиток дитини неможливий без мовлення, оскільки мова – це не тільки інструмент спілкування, вона є засобом мислення, уяви, управління своєю поведінкою, усвідомлення своїх почуттів та себе, як особистості.

Для спілкування з оточуючими дитина повинна оволодіти двома видами мовлення: активним та пасивним. Активне (експресивне) мовлення – це процес говоріння, пасивне (рецептивне) – це здатність розуміти, про що говорять чи просять інші. Наприклад, коли дитину просять принести м'ячик, вона несе саме м'ячик, а не олівець. Легко відрізняє за значенням слова «стіл» та «стілець», «виделка» та «ложка», «яблуко» та «тістечко».

Розвиток пасивної та активної форм мовлення не відбувається одночасно. Спочатку дитина вчиться розуміти інших, слухаючи мовлення оточуючих, а вже потім – говорить самостійно.

Про затримку мовленнєвого розвитку можна говорити, якщо у 1,5 – 2,5 роки оволодіння мовленням сповільнене, а словниковий запас малюка вкрай малий. Водночас ігрові, рухові, соціальні навички та навички розуміння зверненого мовлення розвинені в межах норми.

Вікові характеристики мовленнєвого розвитку

Мозок дитини починає розвиватися від моменту зачаття, і 80 % його дозріває до трьох років. Протягом цього часу продовжують формуватися нейрони та з'являються і зміцнюються зв'язки між ними. Пізніше ці процеси уповільнюються.

До трьох років відбувається й інтенсивний розвиток мовлення. Тож чим раніше батьки або лікарі виявлять порушення чи затримку у розвитку, то більше шансів його скорегувати та максимально наблизити до норми. Тому так важливо вам, батьки, знати, що в поведінці та розвитку дитини є нормальним, а що виходить за межі норми. Розглянемо критерії психомоторного розвитку дітей починаючи з раннього віку.

Малюки починають оволодівати мовленням від самого народження. Почувши лагідний мамин голос, вони у 2 – 3 місяці намагаються відповідати гулінням, у 5 – 6 місяців починають лепетати. А у 8 – 9 місяців вимовляють перші прості слова.

До кінця першого року життя словниковий запас малюка складає від 5 до 20 слів.

В період від 1.5 до 2 років дитина вже починає розмовляти.

З 1 до 2 років має знати від 100 до 300 слів і будувати не складні фрази.

Третій рік життя

У цьому віці, зазвичай, відбувається вибух у мовленнєвих та словесних навичках дітей. Словниковий запас зростає до 200 – 400 слів. Дитина починає ідентифікувати себе

словами: «Я», «Моє», «Я сам». Вчиться рахувати та ставити питання: «Що це?», «Хто це?». Між 2 та 3 роками активно формується фразове мовлення. Малюк може поєднувати три та більше слів у речення, наприклад: «Тато йде», «Моя ляля», «Я хочу сік». Малюк активно наслідує однолітків та грає в колективні ігри.

Четвертий рік життя

На 4 році життя словниковий запас уже складає більше 1500 слів. Дитина знає назви багатьох оточуючих предметів, узагальнює та називає їх: овочі, фрукти, одяг, тварини, іграшки тощо. Діти 4-го року життя користуються в мовленні простими і складними реченнями: «Ми з татом ходили в магазин по цукерки», «Я люблю грати зеленою машинкою». Дитина промовляє велику кількість слів, але вимова звуків ще недостатньо чітка.

П'ятий рік життя

Словниковий запас дитини сягає більше 2000 слів. В своїх висловлюваннях малюк використовує майже усі частини мови, хоча ще може допускати граматичні помилки: у відмінкових закінченнях «У мене вдома є багато іграшків: кубиків, ляльків, машинків», неправильно узгоджувати між собою слова «У мене ще м'яч є великий». Дитина починає висловлювати особисту думку з приводу якихось подій, розмірковує про оточуючі предмети та явища. З допомогою дорослого переказує казки, повторює за дорослим невеликі вірші. У більшості дітей покращується звуковимова.

Шостий рік життя

До кінця шостого року життя активний словник дитини вже складає від 2500 до 3000 слів. Висловлювання малюка стають більш точними та повними. У цьому віці діти самостійно складають розповідь, переказують казку, що говорить про оволодіння монологічним мовленням – одним з найважчих видів мовлення. У висловлюваннях дитини з'являються складні речення «Тато читав книгу, а ми з мамою ліпили вареники з вишнями». Значно покращується звуковимова. Більшість вже правильно вимовляють шиплячі звуки та звук Р.

Мовлення – дуже складна психічна функція. Її нормальний розвиток відбувається за умови сформованості мислення, уваги, пам'яті, слухового та зорового сприймання, рухової сфери дитини та багатьох інших факторів.

Причин затримки мовленнєвого розвитку у дітей може бути безліч. Іноді вони викликані певними побутовими чинниками, які можна легко усунути, а іноді – серйозними вадами розвитку.

До побутових причин відносимо використання гаджетів до трьох років. Гаджети неабияк розв'язує руки дорослим, але одночасно стає бомбою уповільненої дії у маленьких ручках, які мають вивчати світ, а не тицяти по екрану. Розвиток мовлення неможливий без розвитку дрібної моторики (ліплення, малювання, шнурування, застібання гудзиків) та загальної моторики (уміння скоординовано рухатись, підійматися сходами, кидати та ловити м'яча). Зображений на екрані м'яч дуже спотворює уявлення дитини про світ, адже він істотно відрізняється від реального м'яча, який малюк, тримає в руках. Раннє знайомство з гаджетами стає причиною спалахів агресії та проблем з заспокоюванням, з харчуванням та сном.

До фізіологічних причин виникнення затримки мовленнєвого розвитку належать:

- проблеми з під'язиковою «вуздечкою», піднебінням та іншими особливостями органів артикуляційного апарату;
- вроджені вади слуху, або проблеми зі слухом, спричинені вушними інфекціями;

- патологічний (підвищений або знижений) тонус м'язів;
- загальна затримка розвитку;
- дитячий церебральний параліч;
- розлади аутистичного спектру (РАС).

До факторів, що зумовлюють мовленнєві порушення, відносять такі:

- *внутрішньоутробні патології* – найбільш грубі дефекти мовлення виникають при порушенні розвитку плода в період від 4 тижнів до 4 місяців. Виникненню мовної патології сприяють несумісність крові по резус-фактору, токсикоз при вагітності, вірусні й ендокринні захворювання, травми та інше;
- *родова травма та асфіксія* (недостатність постачання кисню до мозку внаслідок порушення дихання) під час пологів;
- *хворобливість в перші роки життя дитини*, особливо часті інфекційно-вірусні захворювання, менінго-енцефаліти та ранні шлунково-кишкові розлади;
- *травми черепа, що супроводжуються струсом мозку*;
- *спадкові фактори*;
- *несприятливі соціально-побутові умови*, що приводять до педагогічної занедбаності, порушень емоційно-вольової сфери та порушення розвитку мовлення.

Найкраще свою дитину знають лише батьки. Тому якщо ви помітили, що розвиток малюка не відповідає віковим нормам, чи, якщо до 1–2 років він розвивався нормально, а потім почав втрачати свої навички, якомога швидше зверніться за консультацією до фахівця, який, аби виключити інші вади розвитку чи інші супутні проблеми, перевірить:

- чи розуміє дитина, що їй говорять;
- чи може висловити свої думки словами;
- у який спосіб вона висловлює свої думки та потреби.

Якщо проблема лише з активним мовленням, малюку призначають консультацію логопеда.

Коли ж час звертатись до логопеда?

Діагностику звуковимови, за новими нормами та рекомендаціями ІРЦ (інклюзивно-ресурсного центру), у нашому ЗДО проводимо з двох років, адже з кожним роком кількість дітей з вадами мовлення збільшується, тому важливо помітити проблему в ранньому віці, щоб було більше часу до початку шкільного навчання, аби встигнути вчасно та якісно відкорегувати мовленнєве порушення. Тож не дивуйтесь, шановні батьки, коли до ваших діток у молодші групи приходить логопед та проводить обстеження малюків.

Є певні **«червоні прапорці»**, на які слід звернути увагу. Наприклад:

- коли до року-півтора дитина не гукає і не промовляє перших слів, як-от «ма-ма» чи «та-то»;
- якщо у малюків віком два-три роки і старших мовлення «як каша в роті», коли дитина говорить «своєю мовою», яка зрозуміла лише близькому оточенню;
- неправильна вимова таких звуків:
- *свистячі*: С, З, Ц – їх малюк повинен чітко вимовляти до кінця 3 року життя;
- *шиплячі і сонорні*: Ш, Ч, Ж, Л, Р – дошкільник їх вимовляє до кінця 5 року життя.

Під час діагностики логопед оцінює не лише мовлення дитини, а й мислення, пам'ять, увагу, комунікацію, сприйняття мовлення оточуючих, моторику. Після цього логопед може порадити додатково пройти обстеження в інших спеціалістів. Наприклад, у невролога – якщо є підозра на неврологічний статус (порушення тонусу м'язів), чи

дитячого психіатра – коли є підозра на аутизм чи інші стани, а також обов'язково отримати консультацію спеціалістів ІРЦ.

Ознаки затримки мовного та психічного розвитку

Зверніть на них увагу та, за потреби, отримайте консультацію лікаря психіатра, для обстеження психічних процесів (мислення, пам'яті, уваги), якщо ваш малюк:

- не використовує вказівний жест коли хоче взяти якусь річ, а бере руку дорослого, аби той взяв предмет;
- не реагує на ваші звертання та на своє ім'я, наче не чує вас;
- не дивиться вам в очі;
- не цікавиться іншими людьми чи дітьми;
- не цікавиться іграшками чи не використовує їх за прямим призначенням, наприклад, виставляє їх у ряд чи складає один на одне, або нескінченно закриває та відкриває дверцята меблів;
- розгойдується, сидячи на одному місці, ходить навшпиньках, виконує обертальні рухи кистями рук, наче «вкручує лампочки»;
- довільно вокалізує (гуде), не використовуючи мовленнєвих звуків;
- вибірковий у харчуванні, віддає перевагу продуктам певного кольору, консистенції, температури чи форми, наприклад, їсть тільки рідке, відмовляється від фруктів та овочів, скажімо червоного кольору тощо;
- надмірно лякається гучних звуків та закриває вуха;
- складно опановує нові навички, як-от звикання до горщика, тримання ложки, кружки тощо;
- супроводжує звичайні гігієнічні процедури (чищення зубів чи підстригання нігтів) гучними істериками та бурхливим опором;
- схильний до «*ритуальної*» поведінки, наприклад, одягає лише одну конкретну футболку і не дає з себе її зняти, схильний до певного маршруту і не дозволяє його змінити;
- не обіймається, як інші діти, чи навпаки проявляє надмірну прихильність до чужих людей, може їх гладити, нюхати;
- любить грати наодинці;
- має стійкий інтерес до предметів, які маленьких дітей зазвичай не цікавлять (носить з собою ліхтарик чи кулькову ручку);
- вимовляє слова з мультфільмів, але не використовує слово, аби про щось попросити;
- використовує нетипові для ситуації слова та фрази, або проговорює сценарії з телевізійних програм;
- не усвідомлює небезпеку, не розуміє заборон (вибігає на проїзну частину всупереч вашим зауваженням, стрибає з висоти).

Як ви – батьки можете допомогти своїй дитині в розвитку мовлення?

Для успішної корекції ЗМР у дітей однієї лише допомоги логопеда, невролога чи іншого фахівця недостатньо. Ви – батьки повинні інтенсивно працювати з дитиною, щоб допомогти їй розвинути мовленнєві вміння та навички.

Розмовляйте з дитиною. Активне спілкування сприяє розвитку мовлення, тому спілкуйтеся зі своєю дитиною: запитуйте її, слухайте відповіді, коментуйте свої дії. Використовуйте знайомі малюку слова, поступово додавайте нові. Вказуйте на предмети

або звуки вдома, в магазині, на прогулянці. Говоріть неквапливо. Занадто швидкий темп заважає дитині виокремити слова.

Не вимагайте промовляти складні фрази, незнайомі і незрозумілі слова, завчати дуже багато віршів, складних за змістом та формою.

Будьте уважними слухачами, не ігноруйте. Дайте дитині закінчити думку, виправляйте її мовленнєві помилки тільки після того, як вона закінчить фразу не перебивайте її. Перепитайте, якщо чогось не зрозуміли, проявляйте зацікавленість а не байдужість.

Не розповідайте дитині перед сном страшних казок, хвилюючих історій, не залишайте дитину одну, коли вона боїться.

Заохочуйте спілкуватися з однолітками. Це стимулює вербальну комунікацію, навіть якщо дитина спершу говоритиме з помилками.

Заохочуйте своїх дітей якомога більше грати разом. Це може бути навіть катання м'яча вперед-назад, бо це теж потребує комунікації та вироблення правил.

Читайте малюку чи влаштовуйте прослуховування казки. А от перегляд телевізора – погана ідея. Інформаційний шум, навіть якщо він звучить у приміщенні тихим фоном, перевантажує мозок малюка та заважає йому осмислювати слова, які він чує.

Обмежте «спілкування» дитини з гаджетами, адже вони перезбуджують нервову систему маляти, навантажують дитину зайвими враженнями, які викликають у неї емоційне перенапруження та спричиняють затримку розвитку.

Виконуйте вправи для пальчиків, адже дрібна моторика рук стимулює процес розвитку мовлення, тож малюйте олівцями і крейдою, складайте мозаїку, замішуйте тісто, грайтесь з піском.

Розвивайте загальну та дрібну моторику дитини

Коли дитина займається пальчиковою гімнастикою – ритмічні рухи і вправи пальцями призводять до збудження мовних центрів в головному мозку і помітному посиленню узгодженості в діяльності мовних зон, мозкова діяльність активізується, а все це в сукупності стимулює процес розвитку мови. Тому дитина, у якої розвинута дрібна моторика, починає раніше говорити, у неї краще розвиваються мислення, пам'ять, увага та інші когнітивні процеси.

Крім того, це простий спосіб весело і цікаво провести час зі своєю дитиною в будь-який момент: в проміжку між домашніми справами, по дорозі в громадському транспорті, укладаючи дитя спати. А особливу радість приносить дитині ситуація, коли всі члени сім'ї разом відтворюють пальчикову гру.

У щоденних іграх зі своїми дітьми ви, шановні батьки, можете використовувати безліч форм пальчикових вправ та ігор: штрихування, викладання мозаїки, малювання по клітинках, вирізання ножицями, ліплення з використанням різноманітних пластичних матеріалів (тісто, пластилін, глина), масаж та самомасаж долоньок, квасолеві ванни, ігри з крупами, гімнастика для пальчиків, шнурування, ігри з гудзиками та намистинками, пазли, катання долонькою олівців, кульок по столу чи іншій поверхні, манкотерапія, піскотерапія.

Пропоную розім'яти наші пальчики та виконати кілька вправ на розвиток дрібної моторики.

Ігри на розвиток дрібної моторики

«Веселі малярі»

Фарбували малярі

Стіни знизу, й угорі,

Фарбували стелю

Малярі веселі.

Синхронні плавні рухи кистей обох рук із висячого положення до піднятих угору долонь

«Миємо руки»:

1. **«Миємо руки»:** ритмічно потираємо долоні, наче миємо руки.

Я візьму духм'яне мило,

Добре руки ним намилю.

2. **«Струшуємо водичку з рук»:** інтенсивно потріпати кистями рук, наче струшуючи водичку.

Полетіли від води

Бризки з рук туди й сюди.

3. **«Витираємо руки»:** поглажувальні рухи долонею лівої руки по тильній стороні правої долоні і навпаки, рухи імітують почергове витирання кожної руки рушником.

Рушничок я свій беру,

Швидко ручки обітру.

«Зайчик»

У зеленому ліску,

Плигав зайчик в козушку.

Вихідна позиція – вказівний та середній пальці витягнути вгору, мізинець та безіменний – притиснути до долоні великим пальцем. Утримувати пальці в такому статичному положенні рахуючи до 5. Вправу виконувати кожною рукою по черзі, потім – обома руками одночасно.

«Коза»

Вихідна позиція – вказівний палець та мізинець випрямити. Середній та безіменний – притиснути великим пальцем до долоні. Вправу виконувати кожною рукою по черзі, або обома руками одночасно, імітуючи козла та козу.

На галявині у ліску.

Дід Тарас пасе кізку.

Йде коза у хлів мерщій,

А козел – назустріч їй.

Самомасаж рук є одним з видів пасивної гімнастики

Пропоную трохи відволіктись від нашої досить складної теми, та провести кілька приємних хвилин, виконуючи **самомасаж**. Адже він має загальнозміцнювальну дію на м'язову систему, підвищує тонус, еластичність і скорочувальну здатність м'язів.

Під впливом масажу в рецепторах шкіри і м'язів виникають імпульси, які, досягаючи кори головного мозку, чинять тонізуючу дію на центральну нервову систему, в результаті чого підвищується її регулювальна роль щодо всіх систем і органів.

1. Подушечки чотирьох пальців правої руки поставте біля основи пальців лівої руки з тильного боку долоні. Зміщайте шкіру на 1 см вперед-назад, поступово просуваючись до променевоzap'ястного суглобу. Виконайте це на іншій руці.

2. Правою рукою зробіть масаж тильного боку долоні лівої руки. Виконайте те ж для правої руки.

3. Фалангами стиснутих в кулак пальців виконуйте рухи за принципом «свердла» на долоні руки, яку масажуєте. Поміняйте руки.
4. Зігнутими вказівним і середнім пальцями правої руки робіть хапальні рухи на пальцях лівої руки і виконайте прямолінійний рух. Зробіть це і ж для правої руки.
5. Подушечку великого пальця правої руки покладіть на тильну сторону масажованої фаланги пальця лівої руки. Інші чотири пальці правої руки охоплюють і підтримують палець знизу. Масажуйте «спіралеподібними» рухами. Виконайте те ж для правої руки.

Трошки розслабились, відпочили, а зараз продовжимо.

Використання масажерів

Хорошу результативність показує використання масажерів для рук. Пропоную звернути увагу на масажери – «М'ячики – їжачки», «су-джок» кільця, та приємний на дотик, природний сезонний матеріал – каштани, якими дуже приємно робити самомасаж.

Не забувайте хвалити дитину після кожного найменшого успіху!

***Вчитель-логопед ЗДО № 38 «Веселинка»
Оксана РОМАНЮК***